

mr. Nemanja Budimir¹

FORENZIČNO RAČUNOVODSTVO I FORENZIČNA REVIZIJA

Stručni rad / Professional paper
UDK 657:343.98

Računovodstveni dokumenti i računovodstveni izvještaji predstavljaju glavna svjedočanstva o imovinskom i financijskom položaju, te o poslovnoj i novčanoj uspješnosti gospodarskog subjekta. Isticanje novog polja forenzike, forenzičnog računovodstva, prouzrokovano je brzim promjenama u elektronskom poslovnom okruženju te naglim porastom broja poslovnih prijevара. Iako se prijevара mogu naći u različitim oblicima, uglavnom se svode na krađu sredstava i informacija ili zlouporabu nečije imovine u obliku informacija. Forenzično računovodstvo predstavlja posebnu računovodstvenu praksu koja proizilazi iz stvarnog ili predviđenog spora ili sporova. Kada bi dva forenzičara definirala forenzično računovodstvo, dobili bi dva odgovora i oba bi bila točna. Definicija forenzičnog računovodstva se veže za prijevара, prevencije od prijevара i istragu prijevара. Ono je specifično, u kontekstu je prijevара, a prijevара su vrlo različite i tu su vještine forenzičnog računovodstva dragocjene. Forenzična revizija predstavlja potpuno novo i nedovoljno istraženo angažiranje neovisne revizije, koja zahtjeva angažiranje profesionalaca u reviziji, sa posebnom obukom i iskustvom u brobi protiv kriminalnih radnji.

Ključne riječi: *financijski izvještaji, prijevара, forenzično računovodstvo, forenzična revizija.*

1. Uvod

Pod pojmom forenzike u najširem smislu podrazumijeva se primjena znanja i tehnologije iz različitih znanosti u rješavanju pravnih pitanja. Forenzika predstavlja interdisciplinarno područje, odnosno povezanost različitih dostignuća. Forenzično računovodstvo predstavlja sastavni dio poslovne forenzike. Također, forenzično računovodstvo sve više se primjenjuje u poslovnom svijetu. Ono podrazumijeva primjenu istraživačkih i analitičkih vještina sa ciljem rješavanja financijskih pitanja na način koji je u skladu sa standardima koje zahtijevaju sudovi. Forenzično računovodstvo nije ograničeno samo na provođenje financijskih istraga koje za posljedicu imaju gonjenje sudskim putem, međutim ukoliko je to svrha, istraga i ana-

¹ WiNeCon AB, Motala, Sverige.

liza moraju zadovoljavati standarde koje zahtijeva nadležni sud.² Naime, financijski izvještaji predstavljaju najefikasniji način da se subjektima koji se nalaze izvan poduzeća prezentiraju informacije sakupljene i obrađene u računovodstvenom sustavu. Osobe koje koriste financijske izvještaje žele da su ona istinita i objektivna. Upravo zbog toga financijski izvještaji trebaju biti sastavljeni u skladu sa propisanim okvirom za financijsko izvještavanje i sukladno računovodstvenim standardima i propisima. Naime, neistiniti i nepotpuni financijski izvještaji koje menadžeri poduzeća, banaka, javnih fondova i osiguravajućih društava i drugih financijskih institucija podnose relevantnim korisnicima, mogu biti jedni od glavnih uzroka učestalih pojava prijevара i pronevjera. Naime, jedan od načina na koji se mogu spriječiti prijave i pronevjere, ali i druge kriminalne radnje, je forenzična revizija.

Forenzična revizija predstavlja posebnu djelatnost, koja ima zadatak da spriječava i otklanja nezakonitosti i druge nedozvoljene činjenice, a za koje su uglavnom odgovorni menadžeri poduzeća. Osnovni cilj forenzične revizije je da olakša donošenje strategija za prevenciju prijave, zatim njihovo točno i pravovremeno otkrivanje. Za forenzičnu reviziju i forenzične revizore može se reći da oni popunjavaju prazninu među revizorima, računovođama, inspektorima i drugim predstavnicima državne i sudske vlasti, a kojima nedostaju posebna znanja i vještine za spriječavanje i otkrivanje prijave na području uspostavljanja, djelovanja i gašenja poduzeća. Što se tiče forenzičnog revizora, on mora poznavati opće načine, metode i tehnike, jer predstavlja glavnog nosioca preventivnih radnji, koje se poduzimaju radi smanjenja rizika koji je povezan sa gospodarsko - kriminalnim radnjama. Forenzični revizor mora imati i dovoljno široko poslovno-organizacijsko znanje i iskustvo, mora biti stručno i moralno pouzdan, tako da se njegovo mišljenje može smatrati vjerodostojnim. Dakle, forenzična revizija predstavlja posebnu revizorsku aktivnost koju obavlja forenzični revizor koji je sposoban razotkriti i ocjeniti izgubljene ekonomske koristi, štete i obaveze, koje prouzrokuju kaznene i druge radnje, ali ujedno je i kreator neovisnih i objektivnih informacija o gospodarskoj istini. Nakon što forenzični revizor okonča istragu, sljedeći korak jeste sastavljanje izvještaja čija forma i sadržina ovise od toga kome je i za koje namjene izvještaj sastavljen. Sama kvaliteta izvještaja je opredijeljena kvalitetom provedene istrage, ona predstavlja završetak čitavog procesa, promatrano sa aspekta forenzičnog revizora.

2. Pojam forenzičnog računovodstva

U poslovnom svijetu sve više se javlja potreba za novim vidom računovodstva, a to je forenzično računovodstvo. Nedostaci specijaliziranih znanja i iskustava, koji su neophodni u forenzičnim ispitivanjima, predstavljaju osnovni razlog za razvoj forenzičnog računovodstva. Forenzične računovođe za otkrivanje i rješavanje financijskih i računovodstvenih problema u poslovanju društva, a koji su nastali kao posljedica neprofesionalizma i neetičnosti, primjenjuju računovodstvo, reviziju, istražna razmišljanja i vještine.³

Potrebno je naglasiti da u računovodstvenoj literaturi ne postoji jedinstvena definicija forenzičnog računovodstva. Najprihvatljivija definicija je ona koju je dala Asocijacija ispiti-

² Hoopwood, S., Leiner, J. & Young, R., 2014, Forenzičko računovodstvo, Univerzitet Singidunum, Beograd, str. 5.

³ Koletnik, F., Kolar, I., 2008., Forenzično računovodstvo. Zveza računovodij, finančnikov in revizorjev Slovenija, Ljubljana, str.120.

vača kriminalnih radnji i prijevare (*Association of Certified Fraud Examiners- ACFE*). Ona forenzično računovodstvo definira kao primjenu vještina u potencijalnim ili stvarnim građanskim ili krivičnim sporovima, uključujući i općeprihvaćene računovodstvene i revizorske, utvrđujući gubitke profita, prihoda, imovine ili šteta, procjene internih kontrola, prijevare i sve drugo što dovodi do uključivanja računovodstvenih znanja u pravni sustav.⁴

Forenzični računovođa je angažiran u forenzičnom računovodstvu i on ima zadatak da na profesionalan način utvrđuje stvarno stanje gospodarskog subjekta. On predstavlja posebnu vrstu financijskog znanja čiji je cilj otkrivanje i spriječavanje prijevera, ali i drugih kaznenih dijela.⁵

Forenzične računovođe moraju u toku redovnog rada dokazivati cjelovitost svoga rada. Naime, sam koncept forenzičnog računovodstva je vrlo kompleksan i temeljan, i samim time računovođe u svom profesionalnom i neovisnom prosuđivanju formiraju prezentaciju na jako visokom nivou pouzdanosti, u takvoj mjeri da bi se ona mogla primjenjivati kao dokaz u zakonski vođenom postupku, sudskom postupku i slično. Dakle, iz ovoga se može zaključiti da forenzično računovodstvo predstavlja računovodstvo koje je prikladno za javne preglede, jer podrazumijeva visok stupanj osiguranja.⁶

U forenzičnom računovodstvu analiza predstavlja prvu odrednicu koja razrađuje i objašnjava uzrok i posljedice određene pojave, uključujući otkrivanje prijevera i njenih posljedica. Promatrajući forenzično računovodstvo kao primarnu metodologiju može se navesti objektivna verifikacija. Ova oblast računovodstva orijentirana je na dokaze o ekonomskim transakcijama, ali i na izvještavanje, kao sastavni dio računovodstvenog sustava i zakonske mreže koja podržava ovaj tip dokaza, kao prihvatljive u funkciji utemeljenja računovodstvenog evidentiranja. Takođe, potrebno je naglasiti da su na razvoj forenzičnog računovodstva najviše utjecala empirijska znanja koja su dobivena kroz poslovnu praksu, a u manjoj mjeri teorijska znanja.⁷

Što se tiče forenzike, ona predstavlja „dubinsko“ istraživanje događaja koji dovode do pojave sumnje da se nešto pogrešno radi ili da je prijevare moguća. U forenzičnom računovodstvu podrazumijeva se primjena različitih disciplina, a neke od njih su računovodstvo, ekonomija, revizija, statistika, istraživačke vještine i slično. Također, poznato je da su forenzične računovođe osposobljene promatrati „iza brojeva“ i samim tim se sučeljavaju sa realnom situacijom u poslovanju.⁸

3. Ciljevi forenzičnog računovodstva

Ono što je karakteristično za forenzičnog računovođu je istražiteljska funkcija i kao takva ona predstavlja zanimanje u kojem su zastupljeni: računovodstvo, pravo i informacijska tehnologija, kao integrativini dijelovi. Kada kod osoba koje upravljaju poslovnim subjektom

⁴ Mitrić, M., Stanković, A., Lakićević, A., 2012., Forenzičko računovodstvo- karika koja nedostaje u obrazovanju i praksi. Management Časopis za teoriju i praksu menadžmenta, str. 41-49.

⁵ Koletnik, F., Kolar, I., 2008., Forenzično računovodstvo. Zveza računovodij, finančnikov in revizorjev Slovenija, Ljubljana, str.121.

⁶ Budimir, N. (2013.), Forenzičko računovodstvo, Anali poslovne ekonomije br. 8, Univerzitet za poslovni inženjering i menadžment, Banja Luka, str. 7.

⁷ Budimir, N., 2013., Forenzičko računovodstvo, Anali poslovne ekonomije br. 8, Univerzitet za poslovni inženjering i menadžment, Banja Luka str. 7-8.

⁸ Budimir, N., 2013., Forenzičko računovodstvo, Anali poslovne ekonomije br. 8, Univerzitet za poslovni inženjering i menadžment, Banja Luka, str. 8.

postoji zabrinutost zbog odstupanja u financijskim izvještajima i zbog financijskih pronevjera, u tim slučajevima njima su potrebne mnogo složenije usluge od onih koje nude računovođe, točnije tada su njima potrebne forenzične računovođe. Kao primarni cilj forenzičnog računovodstva izdvaja se objektivna verifikacija financijskih događaja. Potrebno je naglasiti da se forenzične računovođe veoma često pozivaju na sudove u ulozi svjedoka, eksperata na sudovima, kako na strani tužitelja tako i na strani odbrane. Dakle, računovođe forenzičari mogu raditi na slučajevima građanske i krivične parnice. Što se tiče građanskih parnica, u tom slučaju se od forenzičnog računovođe može zahtijevati da izvrši procjenu ekonomske štete koja je nastala uslijed prekida ugovora. U krivičnim parnicama od njih se može zahtijevati da prezentiraju činjenične podatke o počinjenoj prijevarama u području osiguranja, zatim da identificiraju prijevaru, pranje novca, itd.⁹

Porast broja forenzičara, ali i porast potrebe za forenzičnim računovodstvom izazvalo je nekoliko događaja, a to su: veliki broj tvrtki priznalo je da su bile žrtve prijevara; sve je veći broj tvrtki koje su imale slučajeve korupcije i podmićivanja; broj financijskih izvještaja u kojima je utvrđeno pogrešno prikazivanje se znatno povećao; prijave u obliku prikazivanja gubitaka na imovini u prosjeku raste; preko trećine prijave otkrivene su slučajno primjenom uobičajenih postupaka detekcije prijave, itd.

Kao alat forenzične računovođe primjenjuju svoju vještinu izvještavanja, računovodstvene i revizorske procedure, tehnike istraživanja i slično. Forenzično računovodstvo nema samo zadatak pronaći neslaganje, već pronalazi čitav niz prijave, ali i daje odgovore na pitanja tipa: tko, što, gdje i zašto, itd.? ¹⁰

3.1 Zadatci forenzičnog računovodstva

Ocjena činjenica predstavlja osnovno načelo pri svakoj forenzičnoj istrazi. Osnovni zadatci forenzičnog računovođe su: analiza, interpretacija, sumiranje i prezentiranje međusobno povezanih poslovno-financijskih stavki, tako da budu razumljive i potkrepljene na odgovarajući način. Veoma često forenzični računovođa sudjeluje u slijedećim aktivnostima: analizira i istražuje dokaze o počinjenoj prijevarama; prezentira rezultate istraživanja i to u vidu izvještaja i kompletiranja dokumentacije; sudjeluje u razvijanju kompjuteriziranih aplikacija koje će poslužiti u analizama i prezentacijama o financijskim dokazima, asistiraju u pravnim postupcima, itd. Dakle, može se zaključiti da forenzične računovođe zahvaljujući znanju koje posjeduju iz područja računovodstva, revizije, upravljanja i istraživačkih vještina, imaju mogućnost jasnog uvida u (ne)pravilnosti i (ne)pravednosti koje se javljaju unutar gospodarskog društva.¹¹

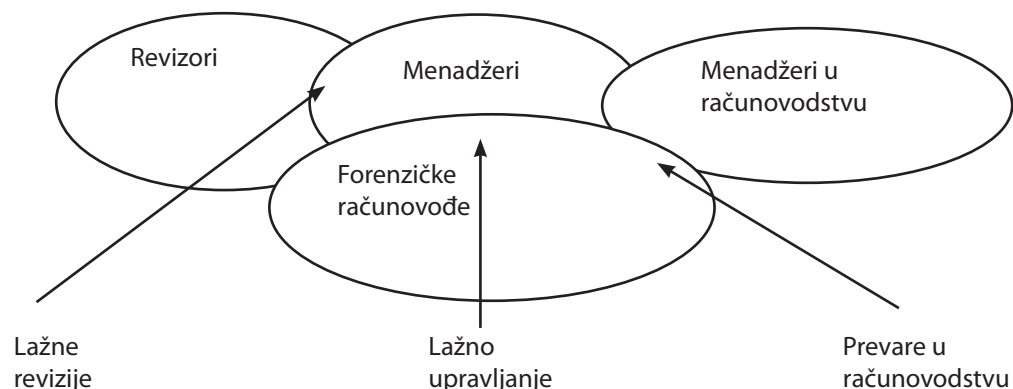
Posebnu pažnju potrebno je usmjeriti ka onim zaposlenima koji bi mogli počiniti prijevaru. *Slika 1* prikazuje odnos između menadžera, poslovnih menadžera, revizora i forenzičnih računovođa.

⁹ Budimir, N., 2013., Forenzičko računovodstvo, Anali poslovne ekonomije br. 8, Univerzitet za poslovni inženjering i menadžment, Banja Luka, str. 8.

¹⁰ Budimir, N., 2013., Forenzičko računovodstvo, Anali poslovne ekonomije br. 8, Univerzitet za poslovni inženjering i menadžment, Banja Luka, str. 9.

¹¹ Koletnik, F., Kolar, I., 2008., Forenzično računovodstvo. Zveza računovodij, finančnikov in revizorjev Slovenija, Ljubljana, str. 122.

Slika 1. Odnos između menadžera, poslovnih menadžera, revizora i forenzičnih računovođa

Izvor: Koletnik, F., Kolar, I., 2008, Forenzično računovodstvo, Zveza računovodij, finančnikov in revizorjev Slovenija, Ljubljana, str. 123.

4. Pojam forenzične revizije

Godinama je revizija u razvijenim zemljama, sa stanovišta aktivnosti, bila omeđena revizorskim standardima, a to je dovelo do toga da sve što je izlazilo van tih okvira revizorske firme nisu smjele raditi. Međutim, u posljednja tri desetljeća od revozora se zahtjeva da pružaju i usluge koje izlaze van okvira tradicionalne strukture. Na te zahtjeve revizori su odgovorili prilagođavanjem profesionalne regulative, a to je dovelo do toga da revizija danas, pored tradicionalne revizije finansijskih izvještaja, pruža i usluge revizije za specijalne svrhe, pregleda, uvjeravanja, ugovornih postupaka, kompilacije finansijskih izvještaja, kao i drugih nerevizorskih usluga. Zbog sve većeg broja korporativnih skandala u svijetu izazvanih kriminalnim radnjama u finansijskim izvještajima, došlo je do toga da velike revizorske firme sve više pružaju i usluge forenzične revizije, iako ta oblast još uvijek nije značajno uređena profesionalnim regulativama i standardima.¹²

Naime, riječ forenzični potiče od engleske riječi forensic, što u prevodu znači prikladno za primjenu na sudu ili u javnoj raspravi.

Uzimajući u obzir činjenicu da forenzična revizija predstavlja novu praktičnu disciplinu unutar revizije, samim tim ona još uvijek nema jedinstvenu definiciju. Ipak najbolju definiciju forenzične revizije dao je Institut forenzičnih revizora (*Institute of forensic auditors- IFA*), koji je osnovan 2011. godine u Belgiji. On forenzičnu reviziju definira kao aktivnost prikupljanja, verificiranja, obrade, analiziranja i izvještavanja o podacima, a sve to s ciljem dobivanja činjenica i dokaza koji bi se mogli upotrijebiti u sudsko-financijskim sporovima, a koji su nastali kao posljedica kriminalnih radnji u finansijskim izvještajima i davanja preventivnog savjeta. Ona se može definirati i kao opsežna istraga prijevara koja uključuje reviziju računovodstvenih zapisa, a sve sa ciljem dokazivanja ili pobijanja sumnje o nastanku prijave.¹³ Forenzična revizija koja je definirana na ovaj način uključuje i proces intervjuiranja osoba

¹² Petković, A., 2010, Forenzička revizija. Proleter AD, Bečej, str. 154.

¹³ Singelton, W., Singelton, A., Bologna, G., Lindquist, J., 2006., Fraud Auditing and Forensic Accounting, Wiley, Hoboken, str. 43.

koje su povezane sa prijevaram, a po potrebi uključuje i svjedočenje na sudu. Sa druge strane, praksa forenzične revizije uključuje slijedeće: savjetovanje kao podršku u sudskom sporu, svjedočenje na sudu i istragu prijevara.¹⁴ Ona podrazumijeva i ugovaranje posebnih angažmana sa revizorskim kućama i zahtijeva rad revizora koji su prošli posebnu obuku i imaju iskustvo u sprječavanju i otkrivanju kriminalnih radnji.¹⁵

Uzimajući u obzir sve ovo može se reći da se forenzična revizija može odrediti kao vrsta revizijske usluge koja je zasnovana na primjeni računovodstvenih i revizorskih vještina u vidu provođenja ciljanih, usmjerenih i detaljnih revizorskih procedura, a sve da bi se otkrile kriminalne radnje u financijskim izvještajima i njihovo predstavljanje na način koji je prihvatljiv za sudski postupak. Iako forenzičnu reviziju obavljaju revizorske kuće, ipak se forenzična revizija razlikuje od tradicionalne revizije financijskih izvještaja. Sve te razlike ustvari predstavljaju i osnovna obilježja forenzične revizije.¹⁶

5. Cilj forenzične revizije

Iako forenzična revizija predstavlja novi tip revizije financijskih izvještaja, još uvijek nema zasebno razvijene općeprihvaćene standarde, uz pomoć kojih bi se mogli istaknuti i njeni najvažniji ciljevi. U teoriji i praksi forenzične revizije po tome nema bitnih nesuglasica. Naime, osnovni cilj forenzične revizije jest otkrivanje kriminalnih radnji u financijskim izvještajima klijenata, bez obzira na veličinu njene materijalnosti, odnosno stupanj njenog utjecaja na istinitost i objektivnost financijskih izvještaja. Da bi se ostvario osnovni cilj forenzične revizije, neophodno je da se ostvaruju ciljevi niže razine. U te niže, odnosno pojedinačne ciljeve ubrajaju se: otkrivanje same kriminalne radnje ili sheme, otkrivanje mjesta izvršenja, otkrivanje počinitelja, otkrivanje perioda izvršenja i utvrđivanje štete. Kada se prikupe svi dokazi za ove pojedinačne ciljeve, forenzični revizor opisuje nastanak, tok i posljedicu kriminalne radnje koja je bila predmet istrage. Forenzični revizor mora voditi računa da svi njegovi nalazi mogu završiti na sudu, tako da sve izvještaje mora izraditi sa dužnom profesionalnom pažnjom. Dakle, forenzična revizija može biti:

- posebna kurativna istražna revizija kod koje postoji nagovještaj prijave;
- posebna preventivna istražna revizija kod koje nema obilježja prijave.¹⁷

Forenzična revizija predstavlja stručan istraživački posao gdje istraživački revizor koristi revizijske načine, metode i tehnike istraživanja, koji predstavljaju sastavni dio važeće doktrine stručnog postupanja i/ili internog revizora. Forenzičnom revizoru neophodna su i posebna znanja, ali i umijeće o forenzičnim istraživanjima.

Prilikom definiranja forenzične revizije dominiraju one definicije koje u sudskim sporovima vide prave ciljeve njenog postojanja. Dakle, po ovome forenzična revizija i financijska analiza u praksi su svedeni isključivo na izvođenje dokaza u sporovima, ali i na provjere sum-

¹⁴ Rezaee, Z., 2002., *Financial Statement Fraud: Prevention and Detection*, Wiley, New York, str. 227.

¹⁵ Buckhoff, T., 2008., *Forensic Audit vs. Financial Statement Audits*, *Current Accounts*, September/October, str. 23.

¹⁶ Petković, A., 2010, *Forenzička revizija*. Proleter AD, Bečej, str. 188.

¹⁷ Koletnik, F., 2007., *Forenzičko računovodstvo*, Savez računovodstvenih i revizorskih delatnika Slovenije, Maribor, str. 54.

njivog ponašanja pojedinih subjekata. Na taj način one postaju preventivne discipline, čije postojanje doprinosi smanjivanju kriminalnih radnji u gospodarskom poslovanju.

Da bi ispunio osnovni cilj forenzične revizije, forenzični revizor bi trebao, u mjeri u kojoj je to moguće, otkriti i imenovati počinitelja kriminalnog djela, zatim odrediti mjesto i vrijeme njegovog izvršenja, izračunati i iskazati materijalnu štetu koja je nastala usljed kriminalnih radnji, i na kraju opisati način njenog izvršenja.

Od velike važnosti za forenzičnog revizora i forenzičnu reviziju jest utvrđivanje načina, odnosno tehnike izvršenja kriminalne radnje. Na ovaj način klijent forenzične revizije otkriva slabosti u sustavu internih kontrola i mehanizme pomoću kojih su one od strane počinitelja zaobiđene. Kada se dobiju odgovori na to, osoba koja je oštećena može u budućnosti preuzeti radnje uz pomoć kojih bi ojačala sustav interne kontrole i spriječila nove slične nezakonitosti. Kada se otkriju tehnike uz pomoć kojih je izvršeno kriminalno djelo, pravosudni organi će lakše moći odrediti da li je izvršena radnja krivično djelo, i o kom krivičnom djelu je riječ (u slučaju sudskog postupka pravosudni organi će izvršiti kvalificiranje krivičnog djela).

6. Karakteristike forenzične revizije

S obzirom na osnovne i pojedinačne ciljeve forenzične revizije, forenzičari revizori imaju u mnogome drugačiji pristup verificiranju financijskih izvještaja, kako po pitanju materijalnosti i obuhvata prijevara, tako i po načinu izvještavanja o rezultatima svoga rada. Naime, forenzična revizija posjeduje i posebne karakterne crte. Tradicionalna revizija u prvi plan stavlja pronalaženje grešaka i prevenciju kao rezultat djelovanja sustava interne kontrole, pri čemu revizor provjerava njihovu djelotvornost putem uzorkovanja, a ne putem cjelokupnog pregleda svih transakcija. Što se tiče forenzičnog revizora, on ima potpuno drugačiji pristup. Kada primjeti simptome ili nagovještaje kriminalne radnje, forenzični revizor detaljno ispituje većinu ili čak svaku pojedinačnu transakciju. I pitanje materijalnosti se razlikuje kod forenzičnih revizora u odnosu na tradicionalnu reviziju. Materijalnost suštinski predstavlja način označavanja ili imenovanja značaja transakcije ili događaja. Ukoliko je događaj ili transakcija materijalna, tada je i značajna. Tradicionalni revizor prilikom utvrđivanja vjerojatnosti da li će ili neće biti materijalnih grešaka, primjenjuje statistiku, ocjenjuje sustav internih kontrola i ukoliko ocjeni da je taj sustav djelotvoran, tada materijalne greške neće biti vjerojatne. S druge strane, forenzični revizor nije u svom radu usmjeren na otkrivanje materijalno značajnih nepravilnosti, nego on otkriva svaku kriminalnu radnju bez obzira na stupanj njenog značaja i veličinu. Naime, pojedini autori ističu da nivo materijalnosti angažmana forenzične revizije je mnogo niži i više je usmjeren od redovnog angažmana neovisne revizije.¹⁸ Također, oni smatraju da ni jedan trag, pa ni jedan djelić dokaza, nije toliko mali da ne bi bio značajan, odnosno materijalan.¹⁹

Potrebno je naglasiti da neovisna revizija svoju pažnju usmjerava na sadašnjost, odnosno na tekuću godinu za koju se provodi revizija financijskih izvještaja i to u smislu primjerenosti internih kontrola, kao i pouzdanosti, valjanosti i matematičke točnosti knjiženja. Međutim, ovako uzak pristup, zbog činjenice da se kriminalne radnje mogu godinama skrivati u finan-

¹⁸ Bologna, G., Lindquist, J., 2003., *Fraud Auditing and Forensic Accounting*, John Wiley & Sons., New Jersey, str. 47.

¹⁹ Bologna, G., Lindquist, J., 2003., *Fraud Auditing and Forensic Accounting*, John Wiley & Sons. New Jersey, str. 47.

cijskim izvještajima, ne pruža perspektivu, koja je bitna za otkrivanje nezakonitog postupanja. Forenzični revizor ne vrši verificiranje seta finansijskih izvještaja za određenu poslovnu godinu, nego rukovođen simptomima i nagovještajima nezakonitog postupanja, prati trag kriminalne radnje sve do njenog korijena, odnosno početka, bez obzira na to kada je ona izvršena. Na kraju, neovisni revizor izrađuje izvještaj u kome izražava svoje mišljenje o tome da li su finansijski izvještaji sastavljeni u skladu sa općeprihvaćenim okvirom za finansijsko izvještavanje, pri čemu su osnovni elementi izvještaja tradicionalne revizije propisani međunarodnim standardima.²⁰ Što se tiče forenzične revizije, njen izvještaj, iako nema općeprihvaćenu i međunarodnim standardima propisanu formu, mora svojim sadržajem zadovoljiti određene osnovne kriterije, a koji se prije svega odnose na njegovu primjerenost i upotrebljivost za mogući sudski postupak.

7. Proces forenzične revizije

Cilj pokretanja forenzične revizije jest prikupljanje dokaza koji će potkrijepiti ili opovrgnuti hipotezu o postojanju prijevare u kompaniji. Svaka istraga, pa tako i forenzična, sastoji se od nekoliko faza, a to su: pokretanje istrage, planiranje istrage, provođenje istrage i na kraju podizanje optužnice.²¹ Naime, faze procesa forenzične revizije razlikuju se od autora do autora. Tako se izdvaja proces forenzične revizije koji se sastoji od sljedećih faza, a to su: osnivanje grupe forenzične revizije, upoznavanje sa predmetom forenzične revizije i provođenje analitičkih postupaka, izrada plana forenzične revizije, prikupljanje dokaza i na kraju slijedi izrada izvještaja o obavljenoj forenzičnoj reviziji. Faze procesa forenzične revizije mogu biti: pokretanje istrage, definiranje teorije o prijevri, sastavljanje plana istrage, prikupljanje dokaza, provođenje intervjua i svjedočenje na sudu.²²

7.1 Pokretanje istrage

Da bi došlo do pokretanja istrage neophodno je da se najprije zatraže usluge ovlaštenog forenzičnog revizora. Razlog za pokretanje istrage može biti različit. Jedan od razloga može biti anonimna dojava da je u tvrtki počinjena prijevra ili, drugi razlog, može postojati sumnja da je izvršena prijevra.

Da bi se istraga što bolje provela neophodno je obaviti nekoliko administrativnih aktivnosti koje podrazumijevaju: provjera tvrtke u kojoj se treba obaviti istraga, sastavljanje ugovora o prihvaćanju angažmana i dogovaranje naknade.²³ Pod provjerom tvrtke podrazumijevaju se aktivnosti poput provjeravanja trenutnih vijesti koje su vezane za tu tvrtku, stanje na tržištu u kojem posluje, potrebno je provjeriti da li postoji sukob interesa između promatranog poduzeća i forenzičnog revizora koji provodi istragu.

²⁰ Međunarodni standardi i saopštenja revizije, 2005., Izveštaj revizora o finansijskim izveštajima, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd, str. 275.

²¹ Silverstone, H., Sheetz, M., 2007., *Forensic Accounting and Fraud Investigation for Non-Experts.*, John Wiley & Sons Inc., New Jersey, str. 122.

²² Klikovac, A., 2008., Faze procesa forenzične revizije, *Računovodstvo i financije*, str. 80-85.

²³ Bešvir, B., 2010., Forenzična revizija, *Računovodstvo, Revizija i Financije*, str. 85-90.

7.2 Definiranje teorije prijave

Što se tiče definiranja teorije o prijavi, forenzični revizor obuhvaća jednu od tri vrste prijave, a to su: protupravno prisvajanje imovine, lažno financijsko izvještavanje i korupcija. Nakon što razvije i testira prijavu, forenzični revizor donosi odluku da li će se istraga nastaviti. Kako bi se istraga nastavila neophodno je procijeniti da li postoji osnova za to. Ukoliko odluči nastaviti sa istragom, potrebno je prikupiti dokaze i provesti intervju sa potencijalnim svjedocima, a sve to s ciljem podržavanja teorije o prijavi. Ovdje forenzični revizor razmatra predikciju koja prema standardima predstavlja sve okolnosti koje bi navele razumnu, profesionalno educiranu i razboritu osobu na vjerovanje da je prijava postojala, da postoji ili da će nastati.

7.3 Sastavljanje plana istrage

Forenzični revizor prije početka istrage mora prikupiti sve podatke o tvrtki i napraviti plan istrage. Kada se sastavlja plan istrage forenzični revizor bi trebalo znati odgovore na pitanja: koje vremensko razdoblje će promatrati, koja je priroda sumnje, koje lokacije se uzimaju u obzir, koje su mete, postoje li rokovi izvršenja, što će sve biti predmet istrage, koje su provjere kod zapošljavanja novih zaposlenika?²⁴

Uz pomoć ovog plana pokušava se reducirati broj nepromišljenih odluka koje bi mogle naštetiti samom procesu forenzične revizije, odnosno upozoriti krivce o trajanju istrage, te naposljetku narušiti sam ishod istrage. Plan istrage omogućuje pravilno usmjeravanje istraživačkih resursa kao, na primjer, planiranje forenzičnog tima, planiranje trajanja forenzične revizije, ali i planiranje troškova istrage.

U grupu koja obavlja forenzičnu reviziju uključene su uglavnom osobe koje imaju bogato radno iskustvo u području istraživanja prijave, dok vođa grupe mora biti forenzični revizor sa najvećim iskustvom. Međutim, pored njih tu mogu biti uključene i druge osobe različitih znanja i iskustava, ali mogu biti uključene i osobe koje su zaposlene u tvrtki, te neki vanjski stručnjaci.

7.4 Prikupljanje dokaza

Svakako najvažniji i najznačajniji dio istrage jest prikupljanje dokaza. U ovoj fazi forenzični revizor određuje svjedoke, prikuplja dokumente i analizira ih. Dokazi se mogu prikupiti u tiskanom obliku ili elektronski. Također, postoje dvije vrste izvora prikupljenih dokaza, a to su: interni (datoteke o zaposlenicima, interni telefonski zapisi, kompjuterski zapisi, elektronska pošta, financijski podatci, snimke nadzornih kamera, zapisi o pristupu IT sustavu) i eksterni dokazi (svi dokazi koji se prikupljaju izvan poduzeća, uključuju se javno dostupni podatci, informacije prikupljene od kupaca i dobavljača, izvještaji za javnost, informacije koje su dobivene od treće strane, ali i izvještaji privatnih detektiva).

S obzirom da prikupljeni dokazi o postojanju prijave mogu biti predmet sudskog spora, forenzični revizor im mora pristupiti s velikom pažnjom.

²⁴ Klikovac, A., 2008., Faze procesa forenzične revizije, Računovodstvo i financije, str.. 80-85

Upravo zbog sudskog spora svi predstavljeni dokazi moraju posjedovati potrebne elemente kako bi bili prihvaćeni na sudu, točnije oni moraju biti relevantni, materijalni, kompetentni procesu istrage koji se provodi, te legalno prikupljeni.

7.5 Provođenje intervjua

Pod pojmom intervjua podrazumijeva se razgovor sa svrhom, a svrha njegovog provođenja jest prikupljanje informacija, a u pojedinim slučajevima i priznanje.²⁵ Razlikuju se dvije vrste intervjua: intervjua sa svjedocima i intervjua sa osumnjičenicima. Kada se obavlja razgovor sa svjedocima to se naziva intervjua, a kada se razgovor obavlja sa osumnjičenim tada je riječ o ispitivanju. Naime, kada forenzični revizor smatra da je prikupio dovoljno dokaza koji potvrđuju prijevare, tada slijedi faza provođenja intervjua. Da bi bio što bolje pripremljen za obavljanje intervjua, forenzični revizor mora prikupiti dovoljno dokaza na osnovu kojih će pripremiti pitanja i plan intervjua.

Da bi što bolje proveo intervjua i dobio informacije koje su mu neophodne za nastavak procesa forenzične revizije, istražitelj prijevare mora uzeti u obzir slijedeće elemente: vrijeme trajanja intervjua, lokaciju, prava pitanja, mora snimati intervjua, sudionike, broj osoba s kojima je obavljen intervjua, ali istovremeno i intervjuiranje.

Intervju se provodi uobičajenim redoslijedom: analiza dokumentacije, intervjua sa neutralnom trećom stranom, intervjua sa potvrđujućim svjedokom, intervjua sa suučesnicima i na kraju intervjua sa počiniteljom prijevare, odnosno metom.²⁶

U neutralnu treću stranu se ubrajaju osobe koje su izvan tvrtke, ali i unutar tvrtke, a imaju saznanja o prijeveri. Sa druge strane, potvrđujući svjedoci su osobe koje imaju saznanja o prevarnoj shemi, ali nisu uključeni u prijevare (to su uglavnom suradnici na poslu, nadređene osobe ili podređeno osoblje). Posljednji intervjua obavlja se sa suučesnicima. U slučaju da je više osumnjičenih, tada važi pravilo da se intervjua obavlja sa svakim pojedinačno. U faze procesa forenzične revizije spada i sastavljanje izvještaja i svjedočenje na sudu.

8. Zaključak

Financijski izvještaji poduzeća predstavljaju najvažnije i nezaobilazne izvore informacija. Da bi služili svrsi, financijski izvještaji moraju sadržavati informacije koje su jasne, relevantne, pouzdane i uporedive. Naime, računovodstvena praksa i teorija konstantno rade na formuliranju pravila čija će primjena dovesti do sastavljanja financijskih izvještaja koji su primjereni potrebama korisnika. Kada se kreiraju financijski izvještaji mora se poštivati objektivnost, integritet i pravilna procijena onih koji su odgovorni za sastavljanje financijskih izvještaja. Međutim, postoji jedan broj financijskih izvještaja koji se sastavljaju sa ciljem manipuliranja financijskim rezultatima i financijskom pozicijom kompanije, radi ispunjavanja pojedinačnih ciljeva menadžmenta, a sve sa ciljem da se korisnici financijskih izvještaja obmanu i navedu na odluke koje su od koristi za menadžment kompanije. Upravo takvi izvještaji mogu, ne

²⁵ Golden, T., Skalak, S., Clayton, M., 2006., A guide to forensic accounting investigation, John Wiley & Sons Inc., New Jersey, str. 349.

²⁶ Klikovac, A., 2008., Faze procesa forenzične revizije, Računovodstvo i financije, str. 83.

samo dovesti u zabludu postojeće i buduće investitore, već stvoriti ozbiljne probleme u funkcioniranju financijskih tržišta.

Veliki financijski skandali koji su se počeli sve više javljati doveli su do stvaranja potrebe za formiranjem neke nove profesije koja će imati mnogo veće ovlasti od revizora. Upravo to dovelo je do nastanka forenzičnog računovodstva i forenzične revizije.

Forenzično računovodstvo i forenzične računovođe popunjavaju prazninu među računovođama, revizorima, inspektorima i drugim predstavnicima državne i sudske vlasti, a kojima nedostaju posebna znanja i vještine za sprječavanje, otkrivanje i dokazivanje kaznenih i drugih nedozvoljenih radnji. Naime, u razvoju i opravdanosti uvođenja forenzičnog računovodstva najvažniju ulogu će imati ljudski resursi. To podrazumjeva da zaposleni trebaju biti obrazovani i sa iskustvom, te da konstantno rade na vlastitom usavršavanju, koje svakako nije samo iz područja ekonomije. To bi morali biti ljudi čije je znanje iz područja prava i financija na vrlo visokoj razini.

Zaposleni u forenzičnom računovodstvu moraju imati visoke moralne i profesionalne kvalitete, ali i tehničke uvjete kako bi na što efikasniji i brži način mogli upotrijebiti svoje znanje. Ne umanjujući potrebe forenzičnog računovodstva u razvijenim gospodarstvima, ono je svakako mnogo važnije u tranzicijskim privredama, s obzirom da se tranzicija smatra aktivnošću koja je podložna svim vrstama manipuliranja i prijevare.

Dakle, zadatak forenzičnih računovođa nije samo da ispituju prijevare u financijskim izvještajima, nego i sve ostale vrste prijevare - prijevare sa porezima, zaposlenicima, bankrot, organizirani kriminal, pranje novca, korupciju, ali i mnoge druge prijevare. Forenzične računovođe uglavnom se angažiraju od strane menadžmenta ili neke treće strane. Oni pored samog istraživanja prijevare vrlo često svjedoče i na sudu kao eksperti, kako na strani tužioca, tako i na strani odbrane.

Odgovornost revizora prilikom revizije financijskih izvještaja jest pružiti razumna uvjerenja da prezentirani financijski izvještaji prikazuju stvarno stanje, točnije da su prikazana stanja istinita i objektivna. S obzirom na postojanje raznih ograničenja, eksterni revizori nisu uvijek u mogućnosti otkriti prijevare u kompaniji, ali ukoliko sumnjaju na njeno postojanje obvezni su o tome obavjestiti menadžment kompanije, revizorski odbor, ili regulatore ukoliko postoji sumnja da je u prijevare uključen i sam menadžment kompanije. Da bi bili u potpunosti sigurni da se u kompaniji dogodila prijevare, mogu angažirati stručnjake, odnosno forenzičnog revizora, koji posjeduje mnogo više iskustva i znanja u otkrivanju prijevare.

Zadatak forenzične revizije je da na zahtjev klijenta pronađe dovoljno odgovarajućih dokaza o postojanju prijevare u kompaniji. Da bi što bolje ispunio zadatak, forenzični revizor mora isplanirati proces forenzične revizije, kako bi prikupljeni dokazi bili što kvalitetniji i vjerodostojniji. U slučaju da prikupljeni dokazi pokazuju postojanje prijevare, forenzični revizor je obavezan svoj izvještaj o postojanju prijevare iznijeti i na sudu. Znanje i stručnost forenzičnog revizora čine kompetentnim svjedokom koji razumije sve aspekte prijevare, te se prikupljeni dokazi, iskazi svjedoka i osumnjičenih ispituju u procesu suđenja zajedno sa kredibilitetom forenzičnog revizora. Upravo zbog toga je svjedočenje na sudu jako važan proces forenzične revizije za istražitelja prijevare.

Može se zaključiti da je osnovni cilj forenzične revizije otkrivanje kriminalnih radnji u financijskim izvještajima klijenata, bez obzira na veličinu njene materijalnosti, odnosno na

stupanj njenog utjecaja na istinitost i objektivnost financijskih izvještaja. Da bi ona u cjelini ispunila svoj osnovni cilj, forenzični revizor bi trebao otkriti i imenovati izvršitelja kriminalne radnje, odrediti vrijeme i mjesto izvršenja, izračunati i iskazati materijalnu štetu koja je nastala uslijed kriminalne radnje i, na kraju, opisati način njenog izvršenja.

LITERATURA

1. Bešvir, B. (2010.), Forenzična revizija. *Računovodstvo, Revizija i Financije*, str. 85-90.
2. Bologna, G. & Lindquist, J. (2003.), *Fraud Auditing and Forensic Accounting*, John Wiley & Sons. New Jersey.
3. Buckhoff, T. (2008.), Forensic Audit vs. Financial Statement Audits, *Current Accounts*, September/October, str. 5-23.
4. Budimir, N. (2013.), Forenzičko računovodstvo, *Anali poslovne ekonomije*, str. 1-16.
5. Golden, T., Skalak, S. & Clayton, M. (2006.), *A guide to forensic accounting investigation*, John Wiley & Sons Inc., New Jersey.
6. Hoopwood, S., Leiner, J. & Young, R. (2014.), *Forenzičko računovodstvo*. Univerzitet Singidunum, Beograd.
7. Klikovac, A. (2008.), Faze procesa forenzične revizije. *Računovodstvo i financije*, str. 80-85.
8. Koletnik, F. (2007.), *Forenzičko računovodstvo*, Savez računovodstvenih i revizorskih delatnika Slovenije. Maribor.
9. Koletnik, F. & Kolar, I. (2008.), *Forenzično računovodstvo*, Zveza računovodij, finničnikov in revizorjev Slovenija, Ljubljana.
10. Međunarodni standardi i saopštenja revizije (2005.), *Izveštaj revizora o finansijskim izveštajima*, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd.
11. Mitrić, M., Stanković, A. & Lakićević, A. (2012.), Forenzičko računovodstvo- karika koja nedostaje u obrazovanju i praksi. *Management Časopis za teoriju i praksu menadžmenta*, str. 41-49.
12. Petković, A. (2010.), *Forenzička revizija*, Proleter AD, Bečej.
13. Rezaee, Z. (2002.), *Financial Statement Fraud: Prevention and Detection*, Wiley, New York.
14. Silverstone, H. & Sheetz, M. (2007.), *Forensic Accounting and Fraud Investigation for Non-Experts*, John Wiley & Sons Inc., New Jersey.
15. Singelton, W., Singelton, A., Bologna, G. & Lindquist, J. (2006.), *Fraud Auditing and Forensic Accounting*, Wiley, Hoboken.

*Summary***FORENSIC ACCOUNTING AND FORENSIC AUDIT**

Accounting documents and accounting reports are the main evidence of the property and financial position, as well as the business and monetary success of the enterprise. A new field of forensic accounting has emerged as current practices have been changed in electronic business environment and rapidly increasing fraudulent activities. Although fraud is taking many forms, but it is usually found as theft of funds and information or misuse of someone's information assets. Forensic accounting is the different accounting practices which arising from actual or anticipated disputes or litigation. When two forensic defined forensic accounting, we would get two answers, and both are correct. The definition of forensic accounting are bind to fraud, fraud prevention and investigation of fraud. Forensic accounting is specifically, in the context is fraud, and fraud is very diverse, and there are skills of forensic accounting which are invaluable. Forensic audit is a brand new and under-researched engagement of an independent audit which requires professional involvement of professionals in auditing, with special training and experience in fight against fraud.

Key words: *financial statements, fraud, forensic accounting, forensic audit.*